

«Тасдиқ мекунам»

Ректори Донишгоҳи давлатии ҳуқук,
бизнес ва сиёсати Тоҷикистон,
доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор
Шарифзода М.М.

2024

ТАҚРИЗИ

муассисаи пешбар - Донишгоҳи давлатии ҳуқук, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон - ба диссертатсияи Сафаров Баҳром Гулматович дар мавзуи «Масъалаҳои назариявии рушди иқтисоди кӯшод дар шароити тақвияти муносибатҳои ҳамгирои минтақавии иқтисодӣ (дар мисоли Ҷумҳурии Тоҷикистон)», барои дарёфти дараҷаи илмии доктори илмҳои иқтисодӣ аз рӯйи ихтисоси 08.00.01 – Назарияи иқтисодӣ (08.00.01.01 – Назарияи умумии иқтисодӣ (иктисоди сиёсӣ)).

1. Мутобиқати муҳтавои диссертатсия ба ихтисос ва ё соҳаи илми эълоншуда

Диссертатсияи Сафаров Баҳром Гулматович дар мавзуи «Масъалаҳои назариявии рушди иқтисоди кӯшод дар шароити тақвияти муносибатҳои ҳамгирои минтақавии иқтисодӣ (дар мисоли Ҷумҳурии Тоҷикистон)», барои дарёфти дараҷаи илмии доктори илмҳои иқтисодӣ аз рӯйи ихтисоси 08.00.01 – Назарияи иқтисодӣ (08.00.01.01 – Назарияи умумии иқтисодӣ (иктисоди сиёсӣ)) мувофиқат мекунад.

Мавзуи диссертатсия ба бандҳои зерини Шинонномаи ихтисосҳои кормандони илм аз рӯйи ихтисоси 08.00.01- Назарияи иқтисодӣ (08.00.01.01 – Назарияи умумии иқтисодӣ (иктисоди сиёсӣ)) банди 1.1... қонуниятҳои ҷаҳонишавии иқтисодиёти ҷаҳон ва таъсири он ба фаъолияти низомҳои иқтисодии миллӣ – давлатӣ; ҳамbastагии равандҳои иқтисодию сиёсӣ дар сатҳи миллию давлатӣ, минтақавӣ ва ҷаҳонӣ, таҳдидҳои ҷаҳонишавӣ ва оқибатҳои он; ташаккули сиёсати иқтисодии (стратегия) давлат, 1.3... назарияи иқтисодиёти байналмилалӣ, назарияи иқтисодиёти минтақавӣ: назарияи идоракуни низомҳои иқтисодӣ, 1.4... назарияи таҳаввулотии пешравии иқтисодӣ, назарияи иқтисодиёти гузариш ва шаклдигаркунии низомҳои иқтисодию иҷтимоӣ.

2. Мубрамии мавзуи таҳқиқоти диссертатсионӣ

Дар шароити муосир зери таъсири густариши ҷаҳонишавӣ дар ҷомеаи ҷаҳонӣ озодӣ дар муносибатҳои иқтисодии байналмилалӣ ва рушди равандҳои ҳамгирои минтақавӣ мушаххасоти муҳимтарини тамаддуни муосир маҳсуб меёбанд. Ҳамгироӣ хислати такрористехсолоти васеъ ва ҷомеагардонии

байналмилалии истеҳсолотро, ки қаблан бо баҳамамалкунии назарраси воҳидҳои худмухтори хочагии миллӣ ифода меёфт, тағиیر медиҳад. Дар шароити пурзуршавии ҳамгирои иқтисодии минтақавӣ таъсири мутақобила ва баҳампайвастшавии худи равандҳои миллии такрористеҳсолоти васеъ, байналмилалӣ гардонидани онҳо ба амал омада, дар натиҷаи он воҳидҳои нав ва бештар васеи хочагӣ – иттиҳодияҳои ҳамгирои сатҳи байниминтақавӣ ба миён меоянд. Ин ҳолат ба ташаккули воҳиди ягонаи иқтисодии сатҳи байналмилалӣ боис мегардад. Дар чунин шароит давлатҳои фазои пасошӯравӣ, аз он ҷумла Ҷумҳурии Тоҷикистон бо роҳи ташакулёбии иқтисодиёти шакли кушод ворид гардида, бо як қатор муаммоҳои мубраме, ки бо зарурати муайянсозии дараҷаи кушодагии фаъолияти берунаи иқтисодӣ алоқаманд буда, талаботҳои дохилкунии кишвари зерин ба низоми робитаҳои минтақавии хочагӣ ҷавобгӯй аст, дучор гардид. Барои рушди чунин низом тамоил ба афзоиши кушода будани хочагии миллӣ ҳангоми баҳисобигрии ҳатмии афзалиятноки манфиатҳои иқтисодии миллӣ хос аст. Ҳамгирои кишвар ба ташкилотҳои байниминтақавӣ, ҳамчунин ба иқтисодӣ ҷаҳонӣ, аз як тараф ба кулли субъектони хочагидор барои рӯй овардан ба талабот ва таклифот на танҳо дар дохили кишвар, балки дар хориҷа низ; интиҳоби бозорҳо ва ҳамкорон тавассути ба роҳбарӣ гирифтани манфиат дар ҳадди аксар гардонидани фоида, ки меъери асосии муваффақияти бозорӣ ба ҳисоб меравад, имкон медиҳад. Аз дигар тараф, иқтисоди миллиро ба муҳити берунаи иқтисодӣ ва равандҳои дар он амалишаванда бештар ҳассос мегардонад. Дар шароити бамиёномада Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд чунин сиёсати берунаи иқтисодиро коркард намояд, ки ба вазифаҳои ислоҳоти иқтисодиёт ва рушди хочагӣ бо назардошти воридшавӣ ба равандҳои минтақавии ҳамгироӣ ҷавобгӯй бошад. Ба кишвар ба инобат гирифтани таъсири сарчашмаҳои дохилӣ ва берунаи нигаҳдории баробарвазнӣ дар хочагии ҳалқ, коҳиш додани самараи манфии имконпазир, ки ҳангоми ворид гардидан ба ҳамгирои минтақавӣ таҳдид мекунад, зарур аст.

Новобаста аз төъдоди зиёди шартномаю созишишномаҳое, ки ба таҳқими равандҳои ҳамгироӣ равон шудаанд ҳамкории мутақобилаи Ҷумҳурии Тоҷикистонро ҳатто бо давлатҳои ҳамсояи наздик, давлатҳои фазои пасошувравӣ самаранок гуфтани мумкин нест. Аз ин рӯй таҳқиқи ҷанбаҳои назариявӣ ва амалии рушди иқтисодиёти кушод дар шароити ҳамгории минтақавӣ имрӯзҳо самти мубрами таҳқиқотҳои иқтисодӣ ҳам дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ҳам дар хориҷа маҳсуб меёбад.

Муаллифи диссертатсия комилан дуруст қайд менамояд, ки: “Дар марҳалаи кунунии тараққиёти иқтисодиёти кушоди Тоҷикистон ихтилофҳои зиёде мавҷуданд. Гарчанде меъёру қоидаҳои бозорӣ ва робитаҳои иқтисодии хориҷӣ тақвият ёфта, ҳачми савдои хориҷӣ афзоиш ёфта бошад ҳам, вале то

ҳануз амалиётҳои ҷории баланси пардоҳт манғӣ буда, қарзи берунаи кишвар афзоиш ёфта, ҳичрати қувваи корӣ ва норасоии рушди технологӣ-инноватсионӣ ба назар мерасанд, ки он аз ҳолати ба таври зарурӣ истифода нагаштани имкониятҳои иқтисодиёти берунӣ дар таъмини рушди иқтисодиёти кишвар шаҳодат медиҳад. Бар замми ин, таъсири омилҳои беруна ба иқтисодиёти мамлакат тайи солҳои охир зиёд гашта истодааст, ки ин ҳолат вобастагии иқтисодиёти миллиро аз иқтисодиёти беруна афзоиш медиҳад”(С.6).

Муаммоҳои мазкур масалаҳои такмил ва рушд додани назарияҳо ва методологияи мавҷудаи сиёсати “дарҳои боз”, механизми тараққиёти иқтисоди кушодро дар шароити тақвияти муносабатҳои ҳамгирои минтақавии иқтисодӣ бо назардошти манғиатҳои миллӣ ва байналҳалқӣ актуалӣ мегардонанд. Муҳиммияти мавзуи баррасиshawанд ба таҳқиқи васеи мушкилоти болозикр алоқаманд аст.

Ҳамин тавр, интихоби мавзуъ, аҳаммияти илмию назариявӣ ва амалии таҳқиқоти диссертационии Сафаров Баҳром Гулматовичро мубрам арзёбӣ намудан мумкин аст.

3. Навгонии илмии натиҷаҳо ва хуносаву пешниҳодҳои диссертатсия

Дар диссертатсия масъалаҳои назариявӣ қонуниятиҳои рушди иқтисоди кушод дар кишварҳои рӯ ба тараққӣ ва таҳияи стратегияи иқтисодии хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити тақвияти иштироки кишвар дар иттиҳодияҳои ҳамгирои минтақавӣ таҳқиқ гардида, тавсияҳои илман исботшуда ҷиҳати такмили ин раванд асоснок шудаанд.

Боиси қайд аст, ки ба ҳимоя, аз ҷониби муаллиф, нуктаҳои зерини ҷанбаҳои илмию назариявӣ ва методологӣ оид ба рушди иқтисоди кушод дар шароити тақвияти ҳамгирои минтақавии иқтисодии хоҷагии ҷаҳонӣ, ҳамчунин таҳияи тавсияҳои амалӣ оид ба такмили стратегияи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ин раванд инъикос ёфтаааст, ки воқеан, дорои унсурҳои навгонии илмӣ мебошанд, пешниҳод гардидааст:

- дар таҳқиқоти диссертационӣ нахуст консепсияҳои илмии “иқтисодиёти кушод”, “ҳамгирои минтақавӣ”, таҷрибаи амалии рушди кишварҳои ҷаҳонро муқоиса ва таҳлили объективона гузаронида, ҷанбаҳои назариявӣ, муаммоҳои ташаккул ва татбиқи амалии назарияи “иқтисоди кушод” дар шароити тақвияти ҳамгирои минтақавии иқтисодии хоҷагии ҷаҳони муосир ҳамчун омили бартарафнамоии “норасоии ҷаҳонишавӣ асоснок карда шудааст.

- низомбандӣ намудани категорияи “иқтисоди кушод”, таҳлили қонуният ва тамоюли инкишофи ҳамгирои минтақавии иқтисодӣ дар шароити муосир тафсир менамояд, ки дар асоси он саҳехӣ ба мағҳумҳои “минтақаи дорои имконияти ҳамгироӣ” пешниҳод карда шудааст. Муаллиф муносабатҳои

ҳамгирои минтақавии иқтисодии кишварҳоро дар сатҳи мезоиқтисод ифода намуда, дар муқоиса бо назарияи ҳамгирии хатии Баллас таҷассумгари шакли ҳамгирии минтақавии иқтисодии ғайрихаттӣ мебошад, асоснок намудааст.

- дар таҳқиқот назарияҳои бартариятҳои нисбӣ, омилӣ ва рақобатӣ инкишоф дода шуда, онҳо бо дарназардошти рушди ҳамгирии минтақавии иқтисодӣ дар хочагии ҷаҳонии муосир аз нигоҳи ба даст овардани самараи бартарияти ҳамгироӣ ҳусусиятҳои хоси рушд асоснок карда шудааст. Аз ҷониби муаллиф моделҳои бартарият аз нигоҳи ба даст овардани бартарият аз ҳисоби самараи “минтақаи дорои имконияти ҳамгироӣ” ё ҳуд бартарияти ҳамгироӣ васеъ карда шудааст.

- дар таҳқиқот дар асоси ҳисобу китобҳо майли интиҳои минтақаҳои кишварҳои дорои иқтисоди күшод ба раванди ҳамгирии минтақавӣ асоснок гардидааст. Ҳамзамон, самараи синергетикие, ки дар доираи «мезосатҳи ҳамгирии минтақавии иқтисодӣ» ба вучуд меояд, дар баробари чунин шаклҳои қонуниятиҳои инкишофи хочагии ҷаҳонии дар назарияи иқтисоди байналмилалӣ зътирофгардида ба монанди тақвияти “ҳарактери күшодагии низомҳои иқтисодӣ” мудаллал гардидааст.

- гузоштани баҳо ба ҳолати ҳаракати омилҳои истеҳсолоти ҷамъиятӣ ва савдои хориҷӣ дар доираи «минтақаи дорои имконияти ҳамгироӣ», ки дар асоси он нишонаҳо ва хосиятҳои ҳамгироӣ дар сатҳи микро, макро ва мезоиқтисодиёт муайян гардидааст, дар доираи минтақаи дорои имконияти ҳамгироӣ ҳаракати байналмилалии омилҳои истеҳсолоти ҷамъиятӣ, ҳамзамон савдои хориҷӣ дар асоси механизми ҷуброни арза ва тақозо ба молҳои содиршаванда асоснок карда шудааст;

- арзёбии муосири давраҳои рушди иқтисодиёти күшоди Ҷумҳурии Тоҷикистон аз нуктаи назари консепсияҳои бартарияти ҳамгироӣ ва самараи «минтақаи дорои имконияти ҳамгироӣ» гузаронида шуда, асоснок гардидааст, ки айни замон тавозуни манғии савдои хориҷӣ ва норасоии сармоя аз ҳисоби интиқоли маблағҳои муҳочирони меҳнатӣ ҳамчун даромад аз содироти қувваи корӣ ва омили истеҳсолоти ҷамъиятӣ, ҷуброн карда мешаванд.

- иқтидор, омилҳо ва захираҳои иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ташаккул ва рушди «минтақаи дорои имконияти ҳамгироӣ» муайян карда шуда, ҷанбаҳои гуногуни амалӣ гаштани лоиҳаҳои байналмилалии инфрасоҳтории нақлиётӣ, коммуникатсионӣ, обио энергетикий ва туристию рекреатсионӣ дар ҷараёни ташаккули мезосатҳи ҳамгирии минтақавии кишвар пешниҳод карда шудааст.

- дар таҳқиқот самтҳои афзалиятнок ва шаклҳои зоҳиршавии бартарияти ҳамгирии иқтисодиёти күшоди Ҷумҳурии Тоҷикистон дар раванди ташаккул ва рушди «минтақаи дорои имконияти ҳамгироӣ» коркард карда шуда, шаклҳои

зоҳиршавии самараи бартарияти ҳамгирой дар доираи татбиқи лоиҳаҳои байналмилалию минтақавӣ дар сатҳи мезоиктисодиёти кишвар нишон дода шудааст;

- масалаҳои ташаккул ва рушди “минтақаи дорои имконияти ҳамгирой” дар шароити иқтисоди қушоди Тоҷикистон мариди таҳқиқ карда шудааст. Ҳамзамон механизми институтионалии ташаккули мезосатҳи ҳамгирии минтақавии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳаракати кишвар ба самти ҳамгирой бо АвруОсиёи, рафъи асимметрия дар низомҳои идорақунӣ ва таъсиси низомҳои нави идорақуни корпоративӣ асоснок карда шудаанд.

- муқаррароти илмӣ оид ба зарурияти инкишофи муносибатҳои мезосатҳи ҳамгирой ҳамчун воситаи ба даст овардани “бартарияти ҳамгирой” ва яке аз роҳҳои татбиқи ҳадафҳои стратегии кишвар коркард карда шудааст. Дар асоси он ташаккули механизми савдои хориҷии мақсаднок ва «долонҳои сабз», инчунин ба «долонҳои иқтисодӣ» табдил гардидани «долонҳои транзитӣ» ва низомҳои ташкили кластерҳои фаросарҳадӣ дар шакли кооператсияи истеҳсолоти саноатӣ ва агросаноатӣ пешниҳод гардидааст.

4. Аҳаммияти илмӣ ва амалии натиҷаҳои таҳқиқот

Аҳаммияти назариявии таҳқиқот дар он аст, ки муқаррароти илман асоснокгардида ваа методологии дар диссертасия пешниҳодгардида ба рушди минбаъдаи назарияи иқтисоди қушод, коркарди стратегияҳои давлатӣ дар самти ҳамгирии минтақавӣ, моҳият ва мундариҷаи равандҳо, қонунийтҳои рушди иқтисоди ҷаҳонӣ дар шароити ҳамгирии минтақавӣ, маҷмуи ҳадафҳо, вазифаҳо ва самтҳои афзалиятнок барои истифодаи васеи амалӣ нигаронида шудаанд.

Аҳаммияти амалии таҳқиқот боз дар он аст, ки муқаррароти назариявӣ ва методии пешниҳодшуда барои муайян намудани устувории шароити савдои хориҷии минтақаҳо, рушди минтақа ҳамчун субъекти иқтисоди қушоди миллӣ дар ҷанбаҳои тиҷорату сармоягузорӣ, инчунин ба низом даровардани оқибатҳои мусбӣ ва манғии қушодагии иқтисодии минтақаҳо метавонад дар фаъолияти мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ва мақомот ва идораҳои ваколатдор, ки дар амалишавии сиёсати иқтисоди хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон татбиқ карда шавад.

Натиҷаҳои асосии илмӣ метавонанд аз ҷониби мақомоти ҳокимияти давлатӣ дар таҳияи барномаи стратегии рушди савдои хориҷӣ ва дар ин замина, муносибатҳои байналхалқӣ дар шароити ҷаҳонишавии иқтисодиёт истифода шаванд. Илова бар ин, аҳаммияти амалии таҳқиқот аз он иборат аст, ки тавсияҳои мушаххасе таҳия шудаанд, ки ҳангоми таҳияи барномаҳо, лоиҳаҳо ва нақшаҳои стратегии рушди иқтисодиёти миллӣ, амалишавии ҳадафҳои

стратегии давлатӣ истифода мешаванд. Муносибатҳои назариявӣ ва методологии ташаккул ва рушди иқтисодиёти кушод, ки дар диссертатсия таҳия шудаанд, метавонанд ҳамчун заминай методологӣ ва заминай таҳияи принсипҳои тараққиёти ҳамгирои минтақавии Ҷумҳурии Тоҷикистон хизмат кунанд.

Натиҷаҳои бадастовардаи муаллиф дар мактабҳои олӣ, институтҳои илмӣ таҳқиқотӣ дар такмили фарномаҳои фанҳои таълимӣ, курсҳои маҳсус, ҳамзамон гузаронидани корҳои илмӣ - таҳқиқотӣ дар самти рушди сиёсати иқтисоди хориҷӣ истифода шаванд.

5. Дараҷаи асоснокӣ ва саҳеҳи муқаррароти илмӣ ва ҳулосаву пешниҳодот

Дар раванди ҳалли илмии масъалаҳои гузошташуда равишиҳои методологӣ ва методии пажӯҳиш, ки муаллиф интихобу истифода намудааст, имконият медиҳад, ки натиҷаҳои судманди илмӣ дар самти такмили роҳҳои ҳамгироиҳои минтақавии иқтисодии иқтисоди кушоди Ҷумҳурии Тоҷикистонро мавриди таҳқиқ қарор дода, равандҳои мезосатҳои ҳамгироиро муайян намуда, равиши мушаххаси концептуалии иштироки самарноки кишвар дар раванди ҷаҳониshawии муосирро асоснок ва пешниҳод намудааст.

Асоснокии ҳулосаву пешниҳодҳои дар диссертатсия омада ва сатҳи илмии онҳо аз он шаҳодат медиҳад, ки муаллиф асарҳои бунёдии олимони иқтисодии ватанию хориҷиро оид ба ҷанбаҳои назариявӣ ва методологии рушди кишварҳои рӯ ба тараққии дорои иқтисоди кушод дар шароити тақвияти муносибатҳои ҳамгирои минтақии иқтисодӣ эҷодкорона истифода бурдааст.

Дар раванди таҳқиқоти диссертационӣ усулҳои гуногуни илмӣ, аз қабили усули системавию низомӣ, диалектикаӣ, соҳторӣ, сабабӣ, усули омӯзиши омилҳо, эксперти-таҳлилӣ, арзёбии мунтазами миқдорӣ ва ҳамаҷониба, соҳторӣ-функционалӣ, мантиқӣ, муқоисавӣ, омилӣ, усули индуксия ва дедуксия, таҳлил ва синтез, инчунин, дигар усулҳои иқтисодӣ ва умумиилмии донишҳо васеъ истифода шудаанд.

Шиносоӣ бо мундариҷаи диссертатсия нишон медиҳад, ки муаллиф хеле моҳирона бо адабиётҳои илмӣ доир ба мавзуи таҳқиқот кор кардааст, мустақилона далелҳои омориро вобаста бо мақсади таҳқиқот ҷамъ оварда, коркард ва таҳлил намудааст.

6. Арзёбии мундариҷаи диссертатсия ва дараҷаи ба итмом расидани он

Диссертатсияи барои тақриз пешниҳодгардида аз муқаддима, панҷ боб, 16 зербоб, ҳулоса ва рӯйхати адабиёт иборат аст. Кор дар 414 саҳифа, 51 ҷадвал 10 расм, 8 диаграмма ва 11 замима оварда шудааст. Рӯйхати адабиётҳои истифодагардида аз 338 номгӯй иборат аст.

Дар муқаддима мубрам будани мавзуи диссертатсия ва сатҳи омӯзиши он асоснок карда шуда, мақсад, вазифаҳо, объект, предмет ва усулҳои таҳқиқот

муайян шудаанд, инчунин, муқаррароти дорои навгонии илмӣ ва аҳаммияти назариявию амалии диссертатсия инъикос гардида, маълумот оид ба тавсиби натиҷаҳои таҳқиқ пешниҳод карда шудаанд (С. 6-23).

Дар боби якуми диссертатсия “Асосҳои назариявии инкишофи иқтисоди кушод дар шароити ҷаҳонишавии ҳочагии ҷаҳони муосир” таҳқиқи ғояҳои илмию иқтисодӣ оид ба назарияи муосири иқтисоди кушод, қонуният ва маҳсусиятҳои тамоили инкишофи он, маҳсусиятҳои тақвияти ҳамгирои давлатҳои рӯ ба тараққӣ дар низоми иқтисоди кушод муфассал ба риштаи таҳқиқи қашида шудааст (С.24-87).

Муаллиф зимни таҳқиқи заминаҳои илмию назариявии мағҳуми иқтисоди кушодро аз асарҳои классикони илми иқтисод, мактабҳои муосири иқтисодӣ, донишмандони хориҷиву ватанӣ васеъ истифода намуда, чунин иброз менамояд “Пас метавон ҷунин ҳулоса намуд, ки “иқтисоди қушод ин низоми иқтисоди миллӣ аст, ки дар он ҳама шаклҳои фаъолияти иқтисодии хориҷӣ мавҷуд аст ва ҳамаи субъектҳои ҳочагидорӣ рақобати доимиро аз берун эҳсос карда, имкониятҳо барои амалисозии бартариятҳои рақобатии қишвар чӣ тавассути ҷаҳонишавӣ ва чӣ тавассути раванди минтақагароӣ фароҳам оварда шуда, рушд таъмин карда шавад. Сарҳади қушодагии иқтисодиёт бошад ҳамон ҳолатест, ки низоми иқтисоди қушод наметавонад ҳамчун омили рушди иқтисоди миллӣ баромад намояд” (С.29). Ин нуқтаи назари муаллиф барои рушди назарияи таҳқиқоти мазкур саҳми муайян ҳоҳад гузошт .

Муаллиф бо воситаи истифодабарии методологияи Ю.В.Шишков ва В.В. Соколова дараҷаи қушоди иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистонро нишон медиҳад, ки баланд аст. Ҳамзамон дар диссертатсия дигар усулҳои арзёбии миқдории иқтисоди қушод баррасӣ гардидааст, ки ба арзёбии дараҷаи либерализатсияи низоми савдо асос ёфтааст (33 – 39). Дисертант дуруст қайд менамояд, ки:“Муҳим он аст, ки на ҳама қишварҳо дар шароити қушода будан фоидаи якхела мегиранд, маҳсусан қишварҳои рӯ ба тараққӣ дар он бисёр вақт аз фоида бенасиб мемонанд” (43).

Барои таҳқиқотҳои муосири иқтисодӣ ҳулосаи зерини муаллиф ҷолиби диққат аст: “... дар шароити ҳукмронии низоми иқтисодии бозорӣ инкишофи минбаъдаи раванди ҷаҳонишавӣ дар асоси дохил намудани шаклҳои ғайрибозорӣ ва ё колективии идоракуни иқтисодиёт сурат мегирад, ки он ба «бартараф кардани» норасони ҷаҳонишавӣ нигаронда шудааст ва ба фикри мо он танҳо дар доираи «mezosatҳи ҳамгирои минтақавии иқтисодӣ» ... ба вуҷуд меояд” (С.47).

Дар диссертатсия қонуният ва маҳсусиятҳои тамоили инкишофи иқтисоди қушоди муосир мавриди таҳқиқ қарор дода шудааст, ки нуқтаи меҳварии таҳқиқотро ифода мекунад. Ҳамчунин бояд қайд кард, ки дар

диссертатсия муаллиф зикр менамояд, ки байналмилаликунонии сармоя яке аз шаклҳои мухимтарини робитаҳои байни мамлакатҳо буда, нуқтаи авчи ин раванд ба вуҷуд овардани иқтисоди кушод мебошад. Аммо иқтисоди кушод ҳамчун зуҳуроти муосири ҷаҳонишавии кишварҳои ҷаҳон мағҳуми содда ва якранга набуда, раванди мураккаб ва серпаҳлу аст, ки таъсири он ба кишварҳо гуногун буда метавонад (С.61).

Ба андешаи муаллиф, "... новобаста аз бартарияти нисбӣ ё мутлақ бисёре аз кишварҳо ба истеҳсол ва хизматрасониҳое даст мезананд, ки дар он ягон бартарият надоранд. Ин ҳолат бехатарии иқтисодии кишварҳоро зери таҳдид қарор медиҳад, маҳсусан барои он кишварҳое, ки ба истеҳсоли ашёи хом нигаронида шуда, аз воридоти таҷҳизоту технология ва инноватсия саҳт вобастагӣ доранд (С.69). Ин ақидаро эътироф накардан ғайримкон аст.

Муаллиф дар диссертатсия шаклҳои гуногуни ҳамгироиро баррасӣ намудааст. Алалхусус, иброз менамояд, ки: "... самаранокии ҳамгироӣ дар дохили ИДМ ҳанӯз ҳам паст аст. Сабаби асосӣ аз он иборат аст, ки дар саросари ИДМ буҳрони системавӣ ҳукфармо буда, вобастагии кишварҳои ИДМ аз захираҳои молиявии кишварҳои ҳориҷи ИДМ, аз ҷумла созмонҳои байналмилалӣ, зиёд аст. Ба ғайр аз ин омилҳои сиёсӣ, ки дар дохили кишварҳои ИДМ мавҷуд аст, самараи ҳамгироиро коста мегардонад" (С.73-76). Чунин ақидаҳои муаллиф дар илми муосир мавзуи мусоҳиба бошанд.

Таҳлили васеи афзалияতҳои ҳамкории тиҷоративу иқтисодии Иттиҳоди иқтисодии АвруОсиё, Иттиҳоди гумrukӣ, СҲШ ва дигарон асоснок карда шудааст, ки дар масалаҳои рушди инфрасоҳтори нақлиётӣ; энергетика ва ҳифзи муҳити зист, мушкилоти захираҳои об, барномаи ҳамкориҳои бисёрҷонибаи тиҷоративу иқтисодии кишварҳои узви онҳо нишон дода шудааст ва қайд карда шудааст, ки фароҳам овардани шароит барои ҳаракати озоди мол, хизматрасонӣ, сармоя ва қувваи корӣ ҳадафи асосии ҳамгироиҳо мебошад (С.77 - 87).

Дар боби дуввум "Заминаҳои методологии таҳқиқоти қонуниятиҳои инкишофи иқтисоди кушод", назарияҳои бартарияти нисбӣ ва рақобатӣ, "Минтакаи дорои имконияти ҳамгироӣ", ҳамгироии минтақавии иқтисодии ғайрихаттӣ мавриди омӯзиш ва таҳқиқ қарор дода шудааст (С.88 - 160).

Натиҷаҳои боби мазкур дорои аҳаммияти назариявию методологӣ мебошанд, зеро дар доираи он асосноккунии А.Смит, Д. Рикардо - назарияи бартариятҳо, Пол Самуэлсон, Роналд Ҷонс назарияи омилҳои маҳсуси истеҳсолот, Василий Леонтьев - "Парадокси Леонтьев", В. Минхас - бадали (инверсия) омилҳои истеҳсолот, Эдвар Лимер - бадали (инверсия) щиддатнокии талабот, Чеймс Маркузен - ҳароҷоти нақлиёт, назарияи Хекшер-

Олин, назарияҳои бартарияти рақобатӣ мавриди таҳлил қарор гирифтааст (С. 91 - 99).

Фояи муаллиф дар он аст, ки: "... дар шароити ҷаҳонишавӣ алоқамандии байниҳамдигарии омилҳои зиёд ба он оварда мерасонад, ки иқтисодиёт ҳарактери номуайянӣ қасб намуда, идоракуни он мушкил мегардад. Ба ғайр аз ин, мувозинати маъмулии байни мустақилияти давлатҳои алоҳида ва муносабати онҳо бо институтҳои байналхалқӣ тағиیر ёфта, дар иқтисодиёти ҷаҳон акторҳои нави ҷаҳонӣ пайдо мегарданд, ки ба мувозинати қувваҳо таъсир мерасонанд ва онро дар сатҳу шакли нав ба вучуд меоранд. Ҳамзамон, рушди бемайлони иттилоот ва Интернету байналмилалкунонии натиҷаҳои техника ва технологияи исиҳсолот, ки ҷараёни мусосири ҷаҳонишавиро тақвият медиҳанд, тамоили қушодашавии бештари иқтисодиётҳои миллии давлатҳоро тақвият бахшида, бо ин васила суръати ҳамкориҳои иқтисодӣ тезтар мегардад (С.108).

Диссертант чунин мепиндорад, ки: "... таъсири ҳамгирои иқтисодӣ ба сатҳ ва сифати рақобатпазирии қишварҳои аъзо асосан дар шакли суботи макроиқтисодӣ ва самаранокии бозорҳо зоҳир мегарданд. Ҳангоми ҳамгирои иқтисодӣ конвергенсияи иқтисодӣ ба вучуд омада, таъсири рушди иқтисодиёти як қишвар ба рушди иқтисодиёти қишвари дигар намоён мегардад. Дар бештари ҳамгирои иқтисодӣ қишварҳои «ядро» сабаби паҳншавии рушди инноватсионӣ ғашта, бо воситаи «самари намоиш» рушди қишварҳои дигар аъзоҳо таъмин карда мешавад” (С.114). Аз ин лиҳоз, ақидаи муаллиф, ки таъмини самаранокиро ба пеш мегузорад бо рушди иқтисодиёти қушод бо ҳамзич алоқаманд менамояд.

Ба андешаи муаллиф: “ ... вучуд надоштани мезосатҳии ҳамгирои иқтисодӣ метавонад ҳодисаи баръаксро низ нишон дидад. Аксарон вақт ба захираҳои якхелай рушд нигоҳ накарда минтақаҳои наздисарҳадӣ моли алоҳидаро дар бозори берунӣ танҳо бароварда байни худ ҳамчун рақиб баромад мекунанд, ки онҳоро наметавон «минатақаи ҳамгиро» номид. ... Чунин вазъ дар минтақаи Осиё ва умуман қишварҳои пасошуравӣ бинобар сабаби инкишоф наёфтани муносабатҳои ҳамгирои иқтисодӣ бештар ба назар мерасад, ки он барои таъмини бехатарии ҳар як қишвар ва ҳатто минтақа таъсири манғӣ мерасонад. Масалан, муноқишаи байни минтақаҳои наздисарҳадии Тоҷикистон ва Қирғизистон барои роҳ ва об, Грузия ва Озорбойҷон барои Ҷаробоғ ва ғайра мисоли равшани он аст, ки ҳатто мавҷудияти захираҳои якхелай минтақаҳои наздисарҳадӣ метавонад дар сурати самаранок истифода нагардидан ҳатто ба муноқишаҳо низ оварда расонад” (С.122-123).

Дар диссертатсия қайд гардидааст, ки: “ .. мағҳуми нави минтақагароӣ «минтақаҳои дорои имконияти ҳамгироӣ» (интеграционный мезорегион) ба вучуд омадааст, ки ба он асосан қишварҳо, минтақаҳои наздисарҳадӣ мансуб

дониста мешаванд, ки имконияти васеи ташкили сохторҳои истеҳсолию тиҷоратии муттаҳидро дошта, бо ин васила метавонанд дар тақсимоти байналхалқии меҳнат ширкат варзида, субъекти мустақили ҷаҳонишавӣ гарданд (С.133).

Ҳамзамон, таҳлили гузаронидаи муҳақиқ нишон медиҳад, ки: “.. дар назарияи коркардамешудаи нав як чиз мусаллам аст, ки он бояд муносибатҳои колективона ва бе муноқиши идора намудани захираҳои иқтисодии ҷаҳониро дар бар гирифта, дар он механизмҳои ҳама сатҳҳои инкишофи ҳоҷагии (микро, мезо, макро ва мегаэкономика) ҷаҳонӣ бояд коркард карда шаванд, инчунин он бояд ҷандир ва кушода бошад...” (С.138).

Муаллиф дар асоси таҳлилҳо сухан меронад, ки муҳиммияти чунин минтақасозӣ (худудҳои мезоиқтисодӣ, сохторҳои мезоиқтисодӣ) самараи синергетикии истифодаи захираҳои умумии иқтисодӣ, омилҳои иқтисодӣ ва иҷтимоиро ба вуҷуд меорад. Дар натиҷа ба рушди иҷтимоӣ-иқтисодии аҳолии минтақа ва кишвар мусоидат менамояд ва раванди ҷаҳонишавии минтақаҳои алоҳидаи кишварҳоро метезонанд (С.140-141).

Муаллифи диссертатсия зикр менамояд, ки: “... барои Ҷумҳурии Тоҷикистон модели татбиқи иқтидори ҳамгирои АСЕАН муҳимтарин аст. Ин ҳамгироиро 10 давлати Осиёи Ҷанубу Шарқӣ (Индонезия, Малайзия, Сингапур, Тайланд, Филиппин, Бруней-Даруссалом, Ветнам, Лаос, Мянма, Камбोҷа) бо мақсади коҳиҷӯӣ додани вобастагии иқтисодиёти ин кишварҳо аз маҳсулоти Ҷопон ташкил карданд. Ин модел ивазкунандай воридот номида мешавад ва дар CAN, MCCA (CACM) истифода гардида, сатҳи баланди ҳамкории байнисоҳавӣ ва байниминтақавиро фаро гирифтааст, ки аз самаранокии мезосатҳои ҳамгироӣ шаҳодат медиҳад”. Муаллиф таҷрибаи чунин давлатҳоро ҷонибдорӣ менамояд (С.148)

Ҳамзамон диссертант ибрози муҳим намудааст, ки: “... синтези мезоиқтисодии назарияи ҳамгирои минтақавии иқтисодӣ ва кластерҳои саноатӣ собит месозад, ки дар «минтақаи дорои имконияти ҳамгироӣ»-и мушахҳас дар заминаи самараи «истифодаи якҷояи захираҳои итсеҳсолии наздисарҳадӣ» кластерҳои фаросарҳадие ба вуҷуд омада истодаанд, ки дар рушди кооператсияи истеҳсолот ва тиҷорати дохилисоҳавӣ ва байнисоҳавии кишвар ва минтақа нақши муҳим бозида истода, ҳамгироиро дар сатҳи мезоиқтисод (соҳа ва минтақаҳои кишварҳои алоҳида) зич ва мустаҳкамтар мегардонад” (С.160). Ақидаи мазқури диссертант ҷолиби диққат аст.

Дар боби сеюм ““Минтақаи дорои имконияти ҳамгироӣ” ҳамчун шакли ғайрихатти ҳамгирои минтақавии иқтисодӣ дар ҳоҷагии ҷаҳони муосир” ба таври зарурӣ таҳлили ҳаракати сармояи инфрасохтории дохилиминтақавӣ,

механизми ҷуброн дар низоми савдои хориҷӣ, ҳусусиятҳои ҳичрати қувваи корӣ дар доираи ҳамгирои байниминтақавӣ гузаронида шудааст (С.161-214).

Дар диссертатсия нишондодҳои хеле зиёд, алалхусус, воридоти сармояи хориҷӣ дар доираи лоиҳаҳои инрасохтории байнламилалӣ ва дохили минтақавӣ, долонҳои нақлиётӣ минтақавӣ дар Осиёи Марказӣ ва Қафқоз, сармояи зарурӣ барои соҳтмон ва таҷдиди инрасохтори нақлиётӣ коммуникатсионӣ дар минтақаҳо дар солҳои 2015-2030 ва дигар нишондиҳандаҳои захираҳои сармоявӣ таҳлил карда шуда, қайд карда мешавад, ки: “... ташаккули “минтақаи дорои имконияти ҳамгироӣ”-ро дар ҳочагии мусоири ҷаҳонӣ сармояи инрасохторӣ ташкил намуда, он дар раванди гардиши минтақавии сармояи ҷаҳонӣ, тамоили рушдро дорад. Сармояи инрасохторӣ дар доираи лоиҳаҳои минтақавии инрасохторӣ дар мадди аввал бозори умумии минтақавии сармояро ташкил намуда истода, сатҳи ташаккули бозори умумии (сармоя) ҳамгирои иқтисодии минтақавиро дар минтақаҳои алоҳидаи иқтисоди ҷаҳонӣ нишон медиҳад, ки шакли ғайрихатии ҳамгирои иқтисодии минтақавиро инъикос менамояд”. Аммо ба андешаи муаллиф, то ҳанӯз истифодаи мақсадноки онҳоро мушоҳида намудан шубҳаовар аст (С.170-176).

Диссертант зикр намудааст, ки: “... равандҳои муҳочирати меҳнатӣ дар заминаи равандҳои ҳамгироӣ дар ҷаҳорҷӯби “минтақаи дорои имконияти ҳамгироӣ” мебошад. ... Ин омил барои кишварҳои Осиё ҳамчун иқтидори ҳамгироишавӣ буда, дар заминаи он ташаккули механизми “самараи истифодаи якҷояи захираҳои истеҳсолӣ”-ро ҷорӣ соҳтан имкон дорад. Кишварҳои Осиё метавонанд аз ин омили фаровони минтақавӣ истифода карда, дар истеҳсоли молҳои меҳнатталаб дар давраи аввал рақобатпазир гарданд. Аммо дар давраи минбаъда бояд аз чунин стратегияи рақобатпазирӣ даст кашида, барои баланд бардоштани арзиши қувваи корӣ соҳаҳои пешафтаи истеҳсолиро ҷиҳати ташаккули шуғли пурмаҳсул рушд дижанд” (С.209).

Ба андешаи муаллиф аҳаммияти муҳочирати меҳнатӣ ҳам дар рушди ҷомеа ва ҳам дар рушди иқтисодиёти кушод бениҳоят баланд аст ва дар ин маврид чунин қайд менамояд: “... минтақаи Осиё дар арсаи байналмилалӣ ҳамчун кишварҳои дорои захираҳои барзиёди қувваи корӣ мебошад. Муҳочирати меҳнатӣ байни кишварҳои ин минтақа ва дигар минтақаҳо ба таври мутақобила сурат мегирад. Хитой ба давлатҳои Осиё, ки дорои қувваи кории барзиёд ҳастанд, сармоягузорӣ намуда, дар татбиқи лоиҳаҳои сармоягузории худ аз қувваи кории худ истифода мебаранд ва бо ин роҳ муҳочирони худро бо ҷои кор таъмин менамоянд” (С.213).

Дар диссертатсия қайд гардidaаст, ки: “.. таҳқиқоти муҳочирати қувваи корӣ аз ҷаҳорҷӯбай равияҳои неоклассикию неокейнсионӣ ва монетаристӣ берун баромада, дар доираи назарияҳои ҷаҳониашавӣ ва минтақагароӣ омӯхта

шавад. Махсусан, ҳамгирои сатҳи мезоиқтисод имкон медиҳад, ки рафтори гурухҳои махсуси муҳочирон бештар ошкор карда шуда, барои давлат ва ҳукуматҳои кишварҳои дар ин раванд ҳамроҳ ва гурухҳои ҳамгиро ба расмият даровардани ин рафторҳо масъалаи муҳими институтионализатсиякунии равандҳои муосири иқтисодиёти кишвар ба шумор меравад”. Дар ҳақиқат, тақвияти раванди мазкур ҷолиби диққат аст (С.215).

Дар боби чорум ба “Иқтисоди кушоди Ҷумҳурии Тоҷикистон ва тафсири он аз мавқеи самараи «минтақаи дорои имконияти ҳамгирой” - иқтисоди кушод ва рушди савдои хориҷӣ, муҳочирати байналхалқии қувваи корӣ дар иқтисоди кушоди Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҷалби сармоя ва технология ба иқтисоди Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити муосири ҳамгирои минтақавии иқтисодӣ таҳлил гардидааст (С.215-278).

Фаъолияти иқтисодии хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба чор давра тақсим карда шуда, ҳар як давра бо ҳусусиятҳои хосаш таҳлил карда шудааст. Давраи якум солҳои 1991-1995; даврай дуюм (1995-1997) давраи сеюм солҳои 1998 – 2006; давраи 4-ум аз соли 2007 то инҷонибро дар бар гирифтааст (С.217-220).

Диссертант қайд намудааст, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон узви комилҳукуқи иттиҳодияҳои ҳамгирои минтақавии зерин мебошад: Созмони Ҳамкориҳои Иқтисодӣ (СҲИ) (29.11.1992); Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил (ИДМ) (сентябри 1993); Ҷамъияти Осиёи Марказӣ (МҲИ), вориси Ҷамъияти иқтисодии Осиёи Марказӣ (МҲИ) (апрели 1994) ва Созмони ҳамкориҳои Шанхай (СҲШ) (2001). ... Ба ғайр аз ин, ба қариб 70 созмонҳои байналмилалии ҷаҳонӣ ва минтақавӣ аъзо буда, ҳамкориҳои формати гуногунро низ ба роҳ монда, (масалан, дар 10 созмони формати Осиё+) ташабускори таъсиси созмонҳои минтақавию байналмилаӣ мебошад (дар масъалаи об, пиряҳҳо, Бахри Арал ва ғ). ... Вобаста ба ҳиссаи шарикони асосӣ дар содирот ва воридоти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳаминро бояд қайд намуд, ки Федератсияи Россия, Қазоқистон, Чин ва Ҷумҳурии Ӯзбекистон шарикони асосӣ дар воридот буда, дар содирот мавқеи кишварҳои ҷаҳон дар солҳои таҳлилӣ тағйир ёфтааст” (С.224-229). Асоснок карда шудааст, ҳамгирои Тоҷикистон бо кишварҳои пасошуравӣ (ИДМ) яке аз самтҳои афзалиятноки рушди муносибатҳои тиҷоратии Тоҷикистон мебошад.

Ба андешаи муаллиф, аз таҷрибаи кишварҳои алоҳида бояд омӯzem, ки яъне дар иқтисодӣ ҷаҳон дар мисоли «бемории Ҳоланд» ва ҳолатҳои тақсимоти кишварҳо аз рӯйи «марказ ва музофот» ва «шимолу ҷануб» собит месозад, ки сиёсати тиҷорати байналмилаӣ бояд дар ҷаҳорчубаи имкониятҳои дохилӣ ва қонуниятҳои инкишофи ҳоҷагии ҷаҳонӣ тарҳрезӣ ва татбик карда шавад (С.236).

Дар диаграммаи 4.1. муаллиф нишон медиҳад, ки:“ ... масири рушди ММД-и Ҷумҳурии Тоҷикистон ва воридоти молу маҳсулот ба кишвар аз

интиқоли маблағхой мұхочирони меңнатй зич вобастагй дорад. ... мушохид мегардад, ки бо афзоиш ёфтани ҳацми интиқоли маблағхой мұхочирони меңнатй даромади ахолй афзоиш ёфта, талабот ба молҳои истеъмолио истеҳсолй, ки қисмати зиёдашон ворид карда мешавад, боло меравад” (С.241).

Муаллиф дар диссертатсия асоснок менамояд, ки мұхочирати меңнатй аз Қумхурии Тоҷикистон ба Русия дар заминаи меъёрҳои институтсионалй ба вучуд омада, он таҳти раванди “самараи пайроҳа” қарор дорад. Ҳанӯз самараи “минтақаи дорои имконияти ҳамгирой” дар ин раванди муносибатҳои байналхалқй ба вучуд наомадааст. Тибқи ҳисобҳо мұхочирони меңнатй аз Қумхурии Тоҷикистон асосан ба корҳои соҳтмонй (59%), савдои чакана ва яклухт (17%) машғул буда, дар соҳаҳои маориф (1%), тандурустй (1%) ва идоракуни давлатио хизмат дар қүшунҳои низомй (3%) кам ба шуғл фаро гирифта шудаанд. Албатта, дилҳоҳ фаъолият ба сўи натиҷабахшй равона гардидааст (С.246).

Дар диссертатсия барои муайян намудани таъсири ҷалби сармоягузории хориҷй ба иқтисодиёти кишвар вобастагии коррелатсионй дар рушди минтақаҳои Қумхурии Тоҷикистон ҳисоб карда шудааст. Дар асоси таҳлилҳои эконометрикй таъсири гуногуни сармоягузорй ба рушди иҷтимоию иқтисодии минтақаҳои кишвар асоснок карда шудааст (С. 260-267). Хулоса карда шудааст, ки барои Қумхурии Тоҷикистон таъмини саноатикунонии босуръати кишвар бо ҷалби сармояи хориҷй ва технология вазифаи мұхим ва стратегй мебошад.

Дар боби панҷум “Самтҳои афзалиятнок ва шаклҳои зоҳиршавии бартариятҳои ҳамгирои минтақавии иқтисоди күшоди Қумхурии Тоҷикистон дар давраи мусир”, масалаҳои мукаммалгардонии унсурҳои институтсионалии ташаккули ҳамгирои минтақавй, татбиқи лоиҳаҳои минтақавию байналхалқй; тақвияти муносибатҳои тиҷоратй дар доираи “минтақаи дорои имконияти ҳамгирой” баррасй гардидааст (С.279-322).

Ба андешаи муаллиф, яке аз масъалаи асосии таъмини равандҳои ҳамгирой дар сатҳи минтақавй - ин таъмини тавозуни институтсионалй ба ҳисоб меравад. Бинобар ин, марҳилаи нахустини ташаккул ва инкишофи муносибатҳои ҳамгирои заминаҳои институтсионалй ба ҳам мувофиқ карда шуда, ташаккули соҳторҳои ҳамгиро марҳилаи дуру дарози мутобиқсозй ва мутобиқшавиро карда мешаванд (С.292).

Дар диссертатсия муҳаққиқ чунин мепиндорад, ки Қумхурии Тоҷикистон дорои захираҳои бойи табиӣ, сарватҳои зеризамини, захираҳои обио энергетикй, туристию ректресионй, рушди истеҳсоли маҳсулотии кишоварзии аз ҷиҳати экологй тоза ва иқтидори транзитй дорад, ки онҳо метавонанд ҳамчун омили ҳамгирои минтақавй ва раванди ҷаҳонишавии кишвар ва минтақаҳои

он гарданد. Бо ин баланд бардоштани дараҷа ва сифати зиндагонии аҳолӣ таъмин ҳоҳад гардид (С.303).

Ба андешаи муаллиф, рушди инфрасохтори нақлиётӣ ба табдили Ҷумҳурии Тоҷикистон ба кишвари транзитӣ ва таъмини ҳаракати доимӣ дар тамоми минтақаҳо ва дар ҳама давру замон мусоидат меқунад. ... Дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон 8 шоҳроҳи автомобилий мегузарад, яъне долонҳое, ки Ҷумҳурии Тоҷикистонро бо кишварҳои Осиёи Ҷанубӣ мепайвандад, ки онҳо имкони дастрасӣ ба бандарҳои обии Эрон ва Покистонро мухайё менамоянд. Ҷумҳурии Тоҷикистон дар маркази роҳҳои нақлиёти автомобилиест, ки Ҷумҳурии Мардумии Чин, Федератсияи Россия, Қирғизистон ва Қазоқистонро бо бандарҳои баҳрии кишварҳои Осиёи Ҷанубӣ мепайвандад (С.311).

Ин ақидаи муаллиф дар роҳи рушди ҳамгироҳои минтақавӣ аҳаммияти хосаи ҳудро дорад.

Зикр намудан ба маврид аст, ки муаллиф ба амалишавии лоиҳаҳои бузург, ки барои Ҷумҳурии Тоҷикистон аҳаммияти басо мухим дорад, яъне: “Як камарбанд - Як роҳ” баҳои баланд медиҳад ва қайд менамояд, ки Тоҷикистон аввалин кишварест, ки бо Чин “Ёддошти кӯмаки муштарак дар бунёди камарбанди иқтисодии Роҳи Абрешим”-ро имзо кардааст.

Иқтидори истеҳсолии Чин ва ҳамкориҳои сармоягузорӣ дар Тоҷикистон ба стратегияи рушди кишвар мувофиқат меқунад, сармоя ва технологияи чинӣ дар рушди иҷтимоию иқтисодии Тоҷикистон нақши рӯзафзун ва дар таъмини амнияти озуқавории Тоҷикистон ва ҳалли проблемаҳои шуғл нақши мухим мебозад (С.315-317).

Муаллиф хulosабандӣ намуда қайд менамояд, ки ҳоло дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бартарияти ҳамгироии минтақавии иқтисодӣ ҳануз пурра татбиқ нагаштааст ва майли ҳамгироӣ бо кишварҳои Аврупо ва Осиёи шарқию ҷанубӣ рӯ ба беҳбудиро меҳоҳад.

Дар ин раванд дар тиҷорати байналхалқӣ барои Ҷумҳурии Тоҷикистон зарур аст, ки мезосатҳи ҳамгироии минтақавии иқтисодиро дар асоси истифодаи имконоти содиротӣ ба роҳ монда, дар ин замина рушди тиҷорати байнисоҳавӣ ва дохилисоҳавию наздисарҳадӣ ва фаросарҳадӣ ҳамчун савдои ҳадафнок тақвият баҳшад.

Дар навбати ҳуд, тиҷорат ба рушди муносибатҳои истеҳсолӣ мусоидат намуда, ҷалби сармоя ба кишвар ва минтақаҳои алоҳидаро афзоиш дода, истифодаи самараноки қувваи кориро таъмин менамояд (С.339-340). Пешниҳодҳои мазкур ҷолиби диққат аст ва барои рушд мусоидат менамояд.

7. Эроду тавсияҳо ба диссертатсия

Ба сифати эроду тавсияҳо ба диссертатсияи такриз мазкур чун нуқтаҳоро қайд кардан мумкин аст:

1. Дар ҳақиқат, дар асоси таҳқиқоти диссертатсионӣ муаллиф тавонистааст, ки натиҷаҳои назарраси илмиро ҳамчун навгонӣ дар даҳ банд пешниҳод кардааст. Ба андешаи мо, боз ҳам беҳтар мегардид, агар муаллиф зимни баррасии банди аввали навгонӣ, ки: “мағхум ё категорияи иқтисодии “иқтисоди қушод” васеъ карда шудааст”” гуфта шудаст, нуқтаи назари муаллиф, яъне қадом ҷанбаи масалаҳо висеъ карда шудааст, ишора нагардидааст (С.15)

2. Дар ҷадвали 1.2. диссертатсия дараҷаи қушоди иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯйи методологияи Ю.В.Шишков ва В.В. Соколова ҳисоб карда шудааст (С.33), аммо таҳлили он ба таври пурра инъикос наёфтааст. Илова бар он, факту рақамҳое, ки дар ҷадвал омадааст, ба матни таҳлили он мутобиқат намекунад (С.34).

3. Муаллиф дар саҳифаи 116 диссертатсия “Рушди назарияи бартариятҳои рақобатӣ дар доираи ҳамгирои минтақавии иқтисодӣ”-ро дар шакли расм хеле хуб нишон додааст, аммо баъзе паҳлуҳои он баҳсталаб мебошад. Ба монанди “талабот бурранда”, “самараи пайроҳа”.

4. Муаллиф ҳангоми таҳқиқоти боби З зербоби 3.2 “Механизми ҷуброн дар низоми савдои хориҷӣ ҳамчун унсури раванди ғайрихатти ҳамгирои минтақавии иқтисодӣ” дар саҳифаҳои 176-178 пай дар пай 4 ҷадвалро меорад, вале таҳлили онҳо нопурра мебошад.

5. Дар саҳифаи 237 диссертатсия таъсири маблағҳои муҳочирони меҳнатӣ ба нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ ва макрофискалӣ дар шакли расм хеле хуб инъикос гардидааст, вале дар он танҳо нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ инъикос ёфтааст. Вақте ки сухан оид ба нишондиҳандаҳои макрофискалӣ меравад, муаллиф чиро назар дорад, қайд нагардидааст. Агар муаллиф афзоиши воридшавии пардохтҳои андозӣ, ҳароҷоти давлатиро дар назар дошта бошанд, онҳо дар маврид таҳлили худро наёфтааст.

6. Дар диссертатсия аз ҷониби муаллиф манфиатҳои кишвар ё минтақаҳо дар доираи ҳамгироиҳои хеле зиёд, ки Тоҷикистон узвият дорад, дар ҷорҷӯбай мағхуми “Минтақаи дорои имконияти ҳамгироӣ” мавриди баррасӣ гардидааст. Вале ҳамин масъала дар доираи ҳамгирои “Иттиҳоди иқтисодии АвроОсиё”, ки Тоҷикистон ба он аъзо намебошад, ҷанбаҳои мусбӣ ва манғӣ гирд оварда шавад боз ҳам бомаврид мегардид.

7. Дар диссертатсия нисбати назария ва методологии рушди иқтисодиёти қушод дар шароити тақвияти муносибатҳои ҳамгирои минтақии иқтисодӣ дар

Ҷумҳурии Тоҷикистон бисёр ақидаҳои ҷолиби дикқат ва мавриди омӯзиш гирд оварда шудааст, ки на ҳамаи онҳо дар навғонӣ инъикос шудааст.

Аммо эроду тавсияҳои зикршуда сатҳи назариявию амалии таҳқиқоти диссертационии Сафаров Бахром Гулматовичро коҳиш намедиҳад. Дар умум, диссертасияро метавон гуфт, ки таҳқиқоти ба итномрасида аст, мустақилияти муаллиф дар омода намудани диссертасия эҳсос мешавад.

Аз рӯи маводи диссертасия 72 кори илмӣ, аз он ҷумла 4 монография ва 41 мақолаи илмӣ дар маҷаллаҳои илмии аз ҷониби Комиссияи олии атtestатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тавсияшуда нашр шудааст.

8. Тасдиқи инъикоси натиҷаҳои таҳқиқоти диссертационӣ дар нашрияҳои илмӣ

Асарҳои интишорнамудаи муаллиф хulosаву пешниҳодҳои дар диссертасия ҷойдоштаро дар худ инъикос менамоянд. Аз рӯйи натиҷаҳои таҳқиқот 61 корҳои илмӣ, аз он ҷумла 30 мақолаи илмӣ дар маҷаллаҳои аз тарафи КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон эътирофшуда, 2 мақолаи SCOPUS ва 6 монография чоп карда шудаанд. Натиҷаҳои тадқиқоти илмӣ дар конференсияҳои илмию назариявӣ ва илмию амалии байналмилалӣ ва ҷумҳуриявӣ ба тариқи маърӯзаҳои илмӣ баён шудаанд.

Дар интишороти муаллиф, аз он ҷумла дар 30 мақола дар маҷаллаҳои тақризшавандай КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2 мақолаи SCOPUS ва 6 монография мазмун ва мундариҷаи диссертасия инъикос гардидаанд.

9. Мутобиқати автoreферат ба муқаррароти асосии диссертасия

Автореферати диссертасия тибқи талаботи муқарраргардида барои дарёғти дараҷаи илмии доктори илмҳои иқтисодӣ таҳия гардида, мазмуни асосии таҳқиқотро инъикос мекунад ва дар он натиҷаҳои илмии асоснокгардида шарҳи пурраи худро ёфтаанд.

10. Мутобиқати таҳассуси илмии довталаб ба дараҷаи илмӣ

Диссертасия дар мавзуи «Масъалаҳои назариявии рушди иқтисоди кушод дар шароити тақвияти муносибатҳои ҳамгирои минтақавии иқтисодӣ (дар мисоли Ҷумҳурии Тоҷикистон)», барои дарёғти дараҷаи илмии доктори илмҳои иқтисодӣ аз рӯйи ихтисоси 08.00.01 – Назарияи иқтисодӣ (08.00.01.01 – Назарияи умумии иқтисодӣ (иқтисоди сиёсӣ)) таҳқиқоти илмӣ-таҳассусии байтномрасида буда, ба талаботи бандҳои 32 ва 33 низомномаи “Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ”, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30

июни соли 2021, № 267 тасдиқ гардидааст, ҷавобгӯ мебошад. Ҳамзамсан, диссертатсия дорои аҳаммияти баланди назариявию амалӣ ва навгониҳои илмӣ буда, дар сатҳи баланди илмию методологӣ омода гардида, масъалаи муҳимми илмӣ ҳалли худро ёфтааст ва муаллифи он Сафаров Баҳром Гулматович сазовори дараҷаи илмии доктори илмҳои иқтисодӣ аз рӯйи ихтисоси зикршуда мебошад.

Тақризи муассисаи пешбар дар ҷаласаи васеи кафедраи назарияи иқтисодии Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон муҳокима ва тасдиқ карда шудааст. Дар маҷlis оид ба муҳокимаи масъалаи мазкур 17 нафар омӯзгорон иштирок доштанд.

Натиҷаи овоздиҳӣ: “тарафдор”-17 нафар, “зид”- нест, “бетараф”- нест (протокол № 5, аз 11 январи соли 2024).

Раиси ҷаласа,
мудири кафедраи назарияи
иқтисодии ДДҲБСТ,
н.и.и., дотсент

Маҳмудов М. Қ

Ташхисгар:
доктори илми иқтисодӣ,
профессори ДДҲБСТ

Ризоқулов Т.Р.

Котиб, н.и.и., дотсенти
кафедраи назарияи иқтисодӣ

Насимова М. А.

Имзоҳои Маҳмудов Маруғҷон Қаюмҷоновиҷ, Ризоқулов Турақул Рабимқулович, Насимова Машҳураҳон Абдуллоҷоновиҷо тасдиқ менамоям
Сардори раёсати кадрҳо ва корҳои маҳсуси
ДДҲБСТ

Мирҷоҷоев И.Х.

Суроғаи донишгоҳ: 735500, Ҷумҳурии Тоҷикистон, вилояти Суғд, ш. Ҳуҷанд, ДДҲБСТ, 17
мкр-н, б. 1, www.tsulbp.tj +992(3422)23811, E-mail: tsulbp@rambler.ru